

1800-LUVUN FILOSOFISET RENESSANSSIT YHDYSVALLOISSA

Uuden filosofian läpimurtoa USA:ssa 1800-luvun loppu- ja 1900-luvun alkukymmenillä on luonnehdittu "klassiseksi vaiheeksi", "amerikkalaisen filosofian kulta-ajaksi" ja "Amerikan filosofiseksi renessanssiksi". Charles S. Peircen, William Jamesin ja John Deweyn nimiin kiinnittyvä pragmatismi ei yksinään edusta yhdysvaltalaisen filosofian heräämistä, elpymistä tai kukoistusta. Mukaan kuuluvat ainakin idealismin teoriaa ja etiikkaa kehitellyt Josiah Royce, skeptistä anti-idealismia harjoittanut George Santayana ja luonnonfilosofista ontologiaa edistänyt A. N. Whitehead. Näistä Jamesin ystävä Royce lasketaan joskus myös pragmatisteihin (esim. Boas 1957).

AMERIKKALAISFILOSOFIEN 'AMERIKKALAISSUUS'

Emigranttien osuus USA:n filosofiasta ei jäänyt siirtokuntakauteen eikä rajoitu wieniläisten ja frankfurtilaisten kuuluisiin joukkorantautumisiin toisen maailmansodan alla. Esimerkiksi britit James McCosh ja Thomas Davidson, saksalaiset Henry C. Brokmeyer ja H. M. Kallen, ruotsalaiset John Elof Boodin ja David F. Swenson tai suomalainen Jaakko Hintikka ovat voineet käydä eri aikojen näkyvistä "amerikkalaisista" filosofeista. Mielenkiintoisimpia tapauksia on preussilainen psykofilosofi Hugo Münsterberg, jonka William James houkutteli 1890-luvulla Amerikkaan ja joka myös julkaisi myötämielisen teoksen *The Americans* (1904).

Peirce, James ja Dewey olivat kaikki kotoisin Yhdysvaltain koillisesta kulttuurikehdestä, Uudesta Englannista, mutta mitään leimallista regionalismia ei heidän kannoistaan ole jäljitetty. Whitehead oli englantilainen,

Russellin työtoverina tunnetuksi tullut loogikko. Varsinaisen filosofisen opetus- ja tutkimustyön hän kuitenkin aloitti vasta hyväksytyään kutsun Harvardiin, joten häntä nimitetään amerikkalaiseksi tai anglo-amerikkalaiseksi filosofiksi. Santayana taas syntyi Madridissa, muutti kahdeksanvuotiaana äitinsä perään Bostoniin, kävi Harvardin, opiskeli kaksi vuotta Saksassa palatakseen Harvardiin. 1912 hän kuitenkin luopui professuuristaan, lähti Englantiin, sitten Pariisiin ja asettui viimein loppuiäkseen Roomaan.

Royce tuli Kaliforniasta ja sai ensimmäisen Harvard-pestinsä Jamesin sijaisena, kun tämä kosmopoliitti matkaili Euroopassa. R. B. Perryn mukaan Roycen "kokemus oli luonteenomaisesti amerikkalainen" ja Jamesin vahvasti Eurooppa-pohjainen, mutta silti Roycen filosofia oli enimmäkseen tuontitavaraa vanhalta mantereelta ja Jamesin päinvastoin kotikutoista, uniikkia *Americanaa* (ks. Holmes 1980, 113). Pragmatismien "chicagolaisen haaran" johtohahmoksi noussut Dewey nautti nuorena vahvan annoksen saksalaista idealismia, mutta yhdensi myöhemmän ajattelunsa osaksi kotimaansa instituutioiden kritiikkiä ja kehitystä.

Merle Curtin sanoin "James on taatusti amerikkalainen individualismin, riskin, vapauden ja vähemmistöissä olevien ajatusten kehitysmahdollisuuksien korostuksessaan. Yhtä amerikkalainen on Dewey painottaessaan ohjelmien pätevyyden julkista ja demokraattista koettelua, tai pitäessään luonnollista ja yhteiskunnallista ympäristöä ihmisälän ja -tahdon muokkaamista odottavana aineksena. Ennen muuta Dewey on amerikkalainen, jos ajatellaan hänen demokraattisten ajatustensa ja amerikkalaisen demokraattisen perinteen tiivistä suhdetta, tai hänen visiotaan Amerikasta elämäntapana, jossa kaikki jakavat mahdollisuuden osallistua yleisiin tehtäviin ja nauttia yhteisen työn hedelmistä." (Curti 1943/1964, 548.)

Deweyläisyyden ja amerikkalaisuuden yhteenlankeamista ei aina kuvata yhtä myönteisesti. Bertrand Russel-

William Penn (1644-1718)

Lontoolaiissyntyinen kveekari, hollantilaisen äidin ja britti-amiraalin poika. Opiskeli Oxfordissa. Pakeni uskonnollisia kiistoja Italiaan ja Ranskaan. Päätyi Ludvig XIV:n hoviin. Vangittiin 1660-luvulla. 30-vuotiaana Amerikkaan. Pennsylvanian kuvernööri. Kävi Euroopassa, palasi Amerikkaan 1699. Puolusti sananvapautta,

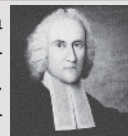

arvosteli orjajärjestelmää, kannatti koulutuksen kehittämistä. Kuoli Englannissa. Mietelmäkokoelma *Some Fruits of Solitude*.

Jonathan Edwards (1703-58)

Syntyjään East Winstonista, Connecticutista. Valmistui Ya-

le Collegesta. 23-vuotiaana Northamptoniin, Massachusettsin osavaltioon papiksi. Mystikko, teologi, "ensimmäinen suuri amerikkalainen filosofinen kirjoittaja". Piti itsepin-taisesti kiinni uskonnollisesta ajattelusta, mutta edisti valistuksenkin asiaa. Uusherän-näisyyden kiistoissa jäi fanaatisten uskovaisten ja rationalististen teologien väliin, mo-

lempien hylkimäksi. Erotettiin lopulta omasta seurakunnastaan. *Notes on the Mind* (nuoruuden käsikirjoitus), *Narrative of Surprising Conversions in Northampton* (1736), *Thoughts on the Revival in New England* (1740), *Enquiry into the Freedom of the Will* (1754). Laaja työ kristinuskon histori-

lin mukaan Deweyn pragmatismi ilmentää lähinnä amerikkalaista suurteollisuutta ja kaupallisuutta. Dewey kielisi oikeuttavansa USA:n industrialismin huonoja puolia. Hän katsoi, että Russellia mukailleen brittiläinen 'uusrealismi' on englantilaista aristokraattisnobbaa, ranskalainen 'dualismi' gallialainen vaimo-rakastajatar-järjestelmä ja saksalainen 'idealismi' kaljan/makkaran liitto Beethovenin/Wagnerin kera. (Dewey 1929, 543.) Richard D. Mosierin 50-luvun katsauksessa, *The American Temper*, pragmatismien ja Yhdysvaltojen ideologien kytkös kuvataan kiinnostavasti: Deweyn 'teknologinen' tieto-oppi ei tyhjenny USA:n talous- tai hengenelämän yleispiirteisiin, vaan nimenomaan välttää "amerikkalaisen ristiriidan" mekanismin ja idealismin välillä. (Mosier 1952, 301.)

Pragmatismien kokeminen ainutlaatuisen 'amerikkalaisiksi' johtuu lähinnä siitä, että sen taustaa ei kunnolla tunneta. Kun Peirce, James ja Dewey osasivat kieliä ja tunsivat laajasti yhtä hyvin ranskalaista ja saksalaista kuin brittiläistäkin filosofiaa, samaa ei voi sanoa monistakaan heidän seuraajistaan. Kantin-Schopenhauerin-Nietzschen troikka sekä esimerkiksi Lotze, Sigwart, Vaihinger ja Simmel olisi nähtävä pragmatismien eurooppalaisiksi tausta- ja rinnakkaisilmiöiksi (ks. Rescher 1977, 303-4). Osansa pragmatismien eurooppalaisuuteen tuovat vielä esimerkiksi britti F. C. S. Schiller (ks. erit. Schiller 1907, x) sekä firenzeläiset Giovanni Papini ja Giuseppe Prezzolini (ks. Mardersteig 1988). (Vrt. myös Niiniluoto 1986.)

PRAGMATISMIN 'KÄYTÄNNÖLLISYYS'

Bertrand P. Helm näkee "amerikkalaisessa intellektuaalilihistoriassa" "siirtokuntakaudella esitettyjen perususkomusten vähittäistä leviämistä" sekä "radikaaleja epäjatkuvuuksia". Hän kuvaa filosofista tilannetta 150 vuoden takaa. Maan "älyllis-hengellinen rakennelma" nojasi tuolloin "seitsemään perinteisen viisauden pilariin": i) ankara kausaalinen järjestys, ii) jäykkä aika-avaruus-matriisi, iii) tuonpuoleinen jumaluus, iv) persoonakohtainen autonomia, v) rationaalinen luonnonoikeusteoria, vi) vakautta tähdentävä koulujärjestelmä, vii) valistususkon taloudelliseen ja tekniseen edistykseen. Helmin sanoin näiden tukirakenteiden "kohtalona oli romahtaa lähes yhtäaikaan uusien väkevien voimien yhteisvaikutuksesta". (Helm 1985, 1-2.)

Filosofinen ilmentymä uusista mullistuksista oli pragmatismien synty Harvardissa 1870-luvulla toimineen "Metafyysikkakerhon" antamasta tärkeästä sysäyksestä. Ironisesti nimetyn klubin ydinahmoksi nousi Hamilton-tuntija Chauncey Wright. Hän alkoi Millin Hamilton-kritiikin ja Darwinin *Lajien synnyn* jälkeen hahmotella tieteellisen ajattelun periaatteita ja kehittää teoriaa itsetietoisuuden esiinmurtautumisesta. Tuntematon Wright on tärkeä

asta jäi kesken, kun Edwards sairastui ja kuoli isorokkoon.

Benjamin Franklin (1706-90) & Thomas Paine (1737-1809)

Teknologi ja yhteiskunta-aktivisti, joilla kummallakin filosofinen pyrintönsä. "Pragmatistiksikin" esitetty Franklin tunnetaan newtonilaisen fysiikan sovelluksistaan, monista

keksinnöistään. Kiinnostui filosofiasta jo viimeistään latoessaan nuorena kirjapainossa uskonnon-filosofista teosta, johon kirjoitti kriittisen vastineen. Oli perustamassa Amerikan filosofista yhdistystä. Humeen ylistämä ja nimenomaan filosofiksi nimeämä bostonilainen, jonka omistautuminen filosofisille tutki-

amerikkalaisfilosofian taustavaikuttaja. Hänen hinguksaan koetella teoreettisia väitteitä ei niinkään teoreettisen diskurssin itsensä, vaan "tapahtumain kielen" valossa on tunnistettu erityinen "amerikkalainen asenne" (McDermott 1980, 245). Väitetään, että Peircelle ja Jamesille "vakavin haaste ei ollut Spencer karkean mekanistisine determinismeineen eikä Hegel idealistisine rakennuspalikkamaailmoineen", vaan Wright, "viileän intohimoton analyttikko, joka sanoi, että "paljaitten ilmiömaailman faktojen takana [...] on – ei mitään" (Flower & Murphy 1977, 553).

Wrightin positivistisesta faktavaateesta tuli haaste, joka pragmatismien oli otettava vastaan ja voitettava. Useammin pragmatismi on kuitenkin johdettu suoraviivaisemmin amerikkalaisen elämänmuodon "käytännönläheisyydestä". Daniel J. Boorstin totesi teoksessaan *The Americans* (1958, 154-68), että USA:ssa ei niinkään käyty "ikivanhojen ja virheellisten filosofisten systeemien kimppeun uusien systeemien turvin", vaan vietiin "filosofia jokapäiväisen elämän epäilyttävälle ja maanläheiselle areenalle". Boorstin vihjaa, että amerikkalaisfilosofia saattoi muistuttaa vain muuta "mobiilia yhteiskuntaa". Akatemian tai luostarian sijasta se palveli uutta tiedon ihannetta, joka avautui "kaikkialle ja kaikille". Filosofian demokratisoitumiseen liittyi olennaisesti se, kuinka "Amerikassa is oli oleva *oughtin* mittapuu".

Sofistikoidummin kirjoittaa Cornel West (1989, 4-5):

Ymmärrän amerikkalaisen pragmatismien määrättynä, nimenomaan amerikkalaisen sivilisaation historiallisena ja kulttuurisena tuotteena, erityisenä sarjana sosiaalisiin käytäntöihin, jotka artikuloivat tiettyjä amerikkalaisia viehtymyksiä, arvoja ja vastauksia, ja joita käsitellään amerikkalaisen keskiluokan hallitsemisissa institutionaalisissa rakennelmissa. Amerikkalainen pragmatismi murtautuu esiin syvällisine oivalluksineen ja lyhytnäköisine näkemyksineen, mahdollistavine vahvuksineen ja estävine heikkouksineen, jotka kaikki ovat tulosta Amerikan sivilisaation tunnusomaisista piirteistä: vallankumouksellinen alku yhdistyneenä orjapirstaiseen talouteen; joustava liberaali hallintomalli yhdistyneenä liike-elämän hallitsemaan suojattuun *status quo*on; hybridi kulttuuri yhdistyneenä yleiseen tapaan määritellä itsensä homogeenisesti angloamerikkalaisena; liikkuvuuden, sattumanvaraisuuden ja rahavirtaamien pakkomielleet yhdistyneinä syvään moraaliin impulssiin; ja teoreettinen ja filosofinen kärsimättömyys rinnastuneena nerokkaaseen teknologiseen kekseliäisyyteen, poliittisiin kompromissistrategioihin ja henkilökohtaisiin mielihyvän ja mukavuuden sovelluksiin.

muksille jäi silti haaveeksi. Utilitaarisesti suuntautunut deisti, joka kuitenkin valistajia selkeämmin teki pesäeroa ateismiin. *Dialogues between Philocles and Horatio Concerning Virtue and Pleasure* (1730). Franklin kehotti Painea, amerikkalaisen valistusajattelun yhtä kärkihahmoa, pidättäytymään uskonnonvastaisen käsitteiden julkaisemisesta.

Hän kirjoitti: "Neuvoisin teitä, että [...] ette yrittäisi päästä tiikeriä liekanarusta" – ja suositteli Painen lahjoille "vähemmän riskialtista aihetta". Englantilaisyntyinen Paine julkaisi sittemmin menestysteoset *Common Sense* (1776), *The Rights of Man* (1791-2) ja *The Age of Reason* (1793-5). Hän sai aino-

West konkretisoi Boorstinin taipumuksen mytologisointiin ja luopuu oikeuttavasta puhetavasta. Morris Cohen taas korostaa, kuinka ”siirtolaisuuden tosiasia” ja ”maantieteellinen tosiasia” olivat pitkään ”amerikkalaista elämää ja kehitystä” hallinneet faktat. ”Suureen seikkailuun” ja ”uusien juurien” etsintään lähteneet saivat tehtäväkseen kokonaisen ”mantereen valloituksen”. Heidän elämänsä ”sivistyksen reunamilla” oli omiaan suosimaan ”käytännöllisyyttä” ja ”yritteliäisyyttä” enemmän kuin ”herkkyyttä” tai ”pohdiskelevuutta”. Cohen kannattaa raja-seututeoriaa ajatellen, että kauan sen jälkeen kun *frontier* oli jo mennyt, se yhä vaikuttaa ”kansalliseen elämäme”. Vaikka kritisoikin eurooppalaisten tapaa samastaa amerikkalainen ”bisneksen palvonta” ”dollarin palvontaan”, oikeampi tulkinta kun olisi ”toimeliaan elämän palvonta”, hän puhuu amerikkalaisen kulttuurin takapajuisuudesta. Cohenin mukaan ”amerikkalaisen elämän vallitseva tunto on yhä painotetusti anti-intellektuaalinen”. (Cohen 1954, 19-27.)

Anti-intellektualismia kehitellyt James ei nähnyt juuri vaivaa pragmatismiin erottamiseksi käytännönläheisestä asennoitumisesta muilla aloilla. Esitelmöidessään Berkeleyn filosofisessa yhdistyksessä James (1898, 264-5) tarkasteli ’dogmaattisen teologian’ Jumala-määritelmiä (”tietää kaiken”, ”on ehdottoman itseriittoinen” jne.). Hän toistaa kutakuinkin peirceläisen ajatuksen käsitteiden pragmatistisesta koettelemisesta (ks. lisää James 1911), mutta hyödyntää samalla suruttomasti käytännöllisyyden retoriikkaa tavalla, joka ei ollut aivan ominainen Peircelle:

Kuinka siis lienee, kenessä meistä tänne kokoon-tuneista käytännöllisistä amerikkalaisista tämä ominaisuuksien kooste herättää jonkinlaista todellisuuden tuntua? Ja ellei kenessäkään, niin miksi ei? Taatusti sen tähden, että moiset ominaisuudet eivät herätä mitään vastavuoroisia aktiivisia tunteita eivätkä ne myöskään kutsu meitä mihinkään erityiseen toimintaan.

ENNEN PRAGMATISMIA

Pragmatismiin leimaama amerikkalaisen filosofian renessanssi vuosien 1870 ja 1950 välillä ei syntynyt tyhjästä eikä vain pragmatismia ennakoimaan. Brittivalistaja Samuel Taylor Coleridgen saksalaisfilosofiaa esittelevää *Aids to Reflection* -teosta (1829) pidetään joskus alku-soittona yhdysvaltalaisen filosofisen kulttuurin nousulle.

Ralph Waldo Emersonin *Representative Men*, Henry David Thoreauin *Walden*, Walt Whitmanin *Leaves of Grass*, Herman Melvillen *Moby-Dick* ja Nathaniel Hawthornen *The Scarlet Letter* ja *The House of Seven Gables* ilmestyivät kaikki 1850-luvun alkupuoliskolla. (ks. Brown Tindall

ana ulkomaisena paikan Ranskan kansanedustuslaitoksesta, mutta jäi kotiin palattuaan vaille Yhdysvaltain kansallisuutta. Radikaalina vallan kriitikkona Paine on liitetty myös anarkismin taustaan.

Thomas Jefferson (1743-1826)

Virginialaissyntyinen aristokraatti. Kotiosavaltionsa ku-

vernööri, USA:n Ranskan suurlähettiläs, ulkoministeri, varapresidentti, presidentti (1800-08). Itsenäisyysjulistuksen laatija. Kannatti hajautettua maatalousvaltaista yhteiskuntaa. ”Paras hallitus hallitsee vähiten.” Ajoin lehdistönvapautta. Vapaa-ajattelija ja kalvinismin vastustaja, jota syytettiin ateistiksi. Joutui vanhoillisten kirkonmiesten

1984, 502-3.)

Anne C. Rose kutsuu kirjassaan *Voices of the Marketplace* vuosien 1830 ja 1860 välistä aikaa uskonnollisesti ”toisen suuren heräämisen”, poliittisesti ”Jacksonin” ja kirjallisesti ”kukoistuksen” aikakaudeksi, ”amerikkalaiseksi renessanssiksi”. Sisällissotaa edeltävinä vuosikymmeninä ”markkinat kasvoivat, koska kansainvälinen (puuvillan vientiin keskittyvä) kaupankäynti laajeni, sijoituspääoma kasvoi, tuotantolaitokset kehittyivät, rautateitä rakennettiin ja hyödykkeiden myyntiä edistettiin aggressiivisesti”. Kaupunkilaiset ja maalaiset kutsuttiin ”kapitalismin sosiaalisiin ryteihin” ja tutustutettiin ”tuottavuuden, kilpailukyvyyn ja menestyksen” imperatiiveihin. Rose korostaa, että tavarankierron lisäksi on huomioitava ”ideain räjähdysenomainen vaihdanta” (Rose 1995, xv & xxi.)

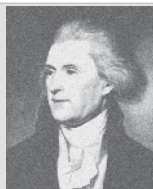
On puhe ”viestintämuotojen vallankumouksen ajasta”. USA:n rautatiet kasvoivat 1830-1860 likipitään nollasta 35 000 mailiin. Kun 1820 vain 4 500 piirikunnassa oli ollut oma postitoimisto, 1840 tällaisia piirikuntia oli jo 13 500. Vuodesta 1845 lähtien myös lennätinverkosto kehittyi voimakkaasti. Äkisti tehostunut ”ihmisten, tavarain ja ideain liike” aiheutti Rosen sanoin suuria muutoksia ”arkipäivän tekstuurissa”. Kulutus, tiettyjen tuotteiden suosinta toisten kustannuksella, toi esiin arvopreferenssejä, joissa näkyi nousevan keskiluokan yritys ”luoda itsensä painokonekulttuurin popularisoimien ilmiöiden ja tapojen mukaisesti”. Markkinataloutteen perustuva kulttuuri alkoi saada yhtenäisen ideologian piirteitä. (Rose 1995, 60 & 83.)

Tämä ote korjaa perinteisiä käsityksiä. Esimerkiksi Austin Warren kirjoitti oireellisesti otsikoidun teoksensa *New England Saints* (1956, 46) oireellisesti otsikoidussa luvussa ”Preacher to Himself”, että Emerson oli ”diaristi”, ”hengellisten muistelmien kirjoittaja”. Rosen kirjassa Emersonia ei mainita uskonnollisena mietekirjailijana, vaan yhtenä ”huomattavana henkilönä”, joka ”usein tilattiin maksullisiin esiintymisiin lyseoiden johtajien ja ammattimaisten agenttien välisillä sopimuksilla”. Hän esimerkillistä uutta tilannetta, jossa ”kulttuurinen markkinapaikka altisti yhteisen ideavaranon laakealle julkisuudelle”. (Rose 1995, xxii.)

EMERSON

Jo 1836 julkaistulla *Nature* -teoksellaan tunnetuksi tullut Emerson oli keskeinen vaikuttajahahmo. Hän tunsikin henkilökohtaisesti Thoreaua, Whitmanin, Melvillen, Hawthornen ja Coleridgen.

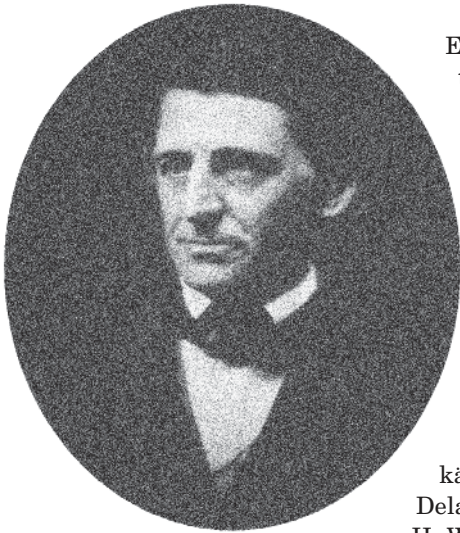
Emersonin vaikutus perustui osin kykyyn yhdistellä eurooppalaista filosofiaa oman ympäristönsä käytänteisiin ja ajattelutapoihin: Roycen sanoin Emerson oitis ”muunsi kaiken minkä omaksui”. On myös esitetty, että Jonathan

hyökkäyksen kohteeksi. Toisaalta myös orjanomistaja ja amerikkalaisen laajentumisen poliittikan pioneeri. Kirjeissä ja muistiinpanoissa filosofista debattia: arvostelee Platonin valtio-oppia, suosii Epikuroksen ja Epiktetoksen ajatuksia.

William Ellery Channing (1780-1842)

Syntyi Newportissa, asui nuorena Virginiassa ja sai vaikutteita Jeffersonilta. Luki Rousseaut. Opiskeli Harvardissa. Vaikutusvaltainen unitariseurakunnan pappi Bostonissa. Emersonin tuttava. Rationaalisen uskonnon puolestapuhuja, kalvinismin vastustaja. Korosti ihmisarvoa.

Edwardsin ajattelu tuntuu emersonilaisen ja jamesiläisen ”amerikkalaisen esteettisen hengellisyiden perinteen” taustalla, eikä Edwardsin kaukaista liittolaisuutta Thoreauun ja Roycen kanssa sovi sitäkään sivuuttaa (ks. Delattre 1977).

H. W. Schneider eriyttää historiikissaan Emersonin merkitystä. Tämän ”voima amerikkalaisena instituutiona” selittyy kahtaalta. Hän ”keksi maallisen saarnastuolin”. Hänen tapansa harjoittaa kommentaaria oli yhtäkä ”sekulaari” ja ”seremoniallinen”. Hän teki filosofisesta kirjallisuudesta profaania, samalla kun antoi maallisuuksille hengellistä ulottuvuutta. Toisekseen Emerson puhui ”ihmisenä ihmiselle vedoten yhteiseen kokemukseen”. Hänen sanomansa ja sanontansa olivat Schneiderin mukaan niin sattuvasti yhteensopivat, että yleisön suosio oli taattu. Emersonin hahmo kuultaa muidenkin amerikkalaisten ajattelijoiden tunnusomaisen itseluottamuksen, itsekävatuksen ja yksilöllisyyden takaa. (Schneider 1946, 284.)

Eriytetymmän näkökulman tarjoaa Robert S. Corringtonin tutkimus amerikkalaisesta ”luonnon hermeneutiikasta”. Emersonin kyky ”hajauttaa raamatulliset tekstit, jotta voisi todentaa luonnon ensisijaisuuden perimmäisenä tekstinä” loi pohjaa Peircen ja Roycen myöhemmälle merkkiopille. Keskeistä kaikille kolmelle ei ollut ainoastaan filosofinen kiinnostus kieleen, vaan myös ajatukset ”tulkintayhteisöstä” ja ”terveen yhteisöelämän eettisestä keskuksista” eli siitä, että ”tulkinnallinen prosessi kukoisti jonkin erityisen maailmankatsomuksen ohjauksessa”. Corrington käyttää tilaisuutta hyväkseen ja kehaisee, että amerikkalainen hermeneutiikka jättää hyvinkin taakseen eurooppalaiset mestarit. (Corrington 1987, xi & 101-6.)

Emersonissa kehollistuva kulttuurinen, uskonnollinen ja filosofinen murros tiivistyy katsantokantaan, jota harhaanjohtavasti kutsutaan ”transsendentalismiksi”. Termi viittaa yhtäältä kantilaisiin järjenkykyihin ja aktiiviseen maailmanhahmottamiseen, toisaalta panteismia lähenevään, ihmisen ja luonnon jumalallista ulottuvuutta painottavaan ajatteluun. Tavallaan sekä uusin eurooppalainen valistus että vanhin itämainen viisaus näin amerikkalaistuvat. Mutta monesti ”transsendentalismin” koh-

dalla eurooppalainen ja aasialainen ulottuvuus sulkeistetaan, ja aatesuuntaa kuvataan pragmatismien tapaan periamerikkalaisena hankkeena.

CONCORD JA LÄHISEUTU

Keskukseksi muodostui Massachusettsin osavaltion Concordin kaupunki, jonne Emersonin isän suku oli asettunut ja jonne hän itse palasi erottuaan pappisvirastaan Bostonissa. Thoreau syntyi Concordissa ja eli siellä ikänsä. Monipuoliseen tiivistymään amerikkalaista oppineisuutta kuuluivat myös esimerkiksi feministikirjailija ja kääntäjä Margaret Fuller, unitaaripappi ja filosofi W. E. Channingin samanniminen runoilija-veljenpoika, lehtimies ja koulunjohtaja F. B. Sanborn sekä myöhemmin tyttökirjoistaan maailmankuuluksi tulleen Louisa M. Alcottin mitä kultivoitunein perhe. Melville ja Hawthorne asuivat aikansa Emersonin naapuristossa, mutta olivat ajatuksissaan lähempänä Edgar Allan Poen maailmaa kuin transsendentalismia. Heihin on myös vaikea yhdistää alueellista sidosta, Melville kun vietti vuosia merillä ja Hawthorne konsulina Britanniassa. Kosmopoliitti Emersonilla oli ystäviä Eurooppaa myöten (mm. Coleridge ja Carlyle) ja hän kiersi paljon luennoimassa myös oman maansa läntisissä osavaltioissa.

Whitman, joka Thoreauun tapaan sai kannustusta Emersonilta ja joka myös tutustui Thoreauhun, oli puolestaan kotoisin Huntingtonista. Sieltä hän muutti edelleen Brooklynin, jossa asui toimittajana ja runoilijana. Sisällissodan kirjeenvaihtajatehtävien jälkeen Whitman jäi liittovaltion palvelukseen, kirjurinvirkaan Washingtoniin. Vaikka hän arvosti etenkin Emersonia ja Thoreauta, hän otti myös henkistä etäisyyttä concordilaisiin sanoen keran, että Emerson oli ainoa kunnan uusienglantilainen ja hänkin osin ympäristönsä pilaama. Kun vielä lisätään, että keskeisiin transsendentalisteihin luettava, orjuuden vastaisen kampanjan voimahahmo, pastori Theodore Parker, asui Bostonissa, ei pikkukaupungin ratkaisevaa roolia tule suurennella.

Concordin piiri säilytti silti vahvan paikallisarvinsa. Pesäeroa tehtiin yhtä hyvin länteen, etelään ja Eurooppaan kuin myös likellä vaikuttaneeseen bostonilais-cambridgeläiseen kulttuurieliittiin, joka ei Emersonin – saati Thoreauun, puhumattakaan Whitmanin – naturalismista innostunut. Vaikka H. W. Longfellow näennäisesti kokosi Amerikan alkuvoimia *Song of Hiawatha*ansa ja vaikka J. R. Lowell tunsikin Emersonin, litteraari *establishment* sitoutui brittiläiseen kulttuuriin. Hovikriitikko Lowell tärväsi sittemmin parhaavalla nekrologillaan Thoreauun maineen pitkäksi aikaa.

Luonnehdittu amerikkalaisen valistuksen ajan viimeiseksi ja transsendentalismin kauden ensimmäiseksi ajattelijaksi.

Unitarian Christianity (1819), *Remarks on Natural Literature*.

J[ohn]. B[ernard]. Stallo (1823-90)

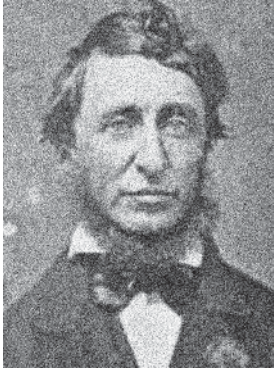
Saksalaisissyntyinen (Oldenburg), muutti 1839 Yhdysvaltoihin. Opetti 40-luvulla Cincinnatiassa ja New Yorkissa kielä, luonnontieteitä ja filosofiaa. Vuosikymmenen lopusta alkaen juristina Cincinnatiassa. Hegeliläisvaikutteinen esikoisteos 1848 luonnonfilosofian alalta. 60-luvulla saksankielisiä artik-

keleita, 70-luvulla neljä tekstiä *Popular Science Monthly* -lehdessä. 1882 pääteos *The Concepts and Theories of Modern Physics*. Tässä tieteenfilosofian klassikossa Stallo kiinnittää uudella tavalla huomiota kielten sanojen ja metafyyksisten teorioiden suhteeseen, tieteellisen puheen ontologisiin sitoumuksiin. Esimerkiksi Ernst Mach ja Émile Meyerson

huomioivat Stallon työn Euroopassa. 1885 diplomaattiselle komennukselle Italiaan, jonne jäi loppuikäseen.

Chauncey Wright (1830-75)

Northamptonissa syntynyt leipurin poika. Hamiltonin filosofian tuntija ja kannattaja aina J. S. Millin kuuluisaan Hamilton-kritiikkiin (1865) saakka. Nopea ja voimakas

THOREAU JA WHITMAN

Emersonin, Thoreau'n ja Whitmanin toiminnan voi nähdä sarjaksi amerikkalaisuuden julkisia itsekritiikkejä. Heihin vaikutti abolitionistinen näkemys siitä, että orjuus on heti lakkautettava. Mutta kun Emerson suosi kansalaistottelemattomuutta ja Thoreau harjoitti sitä vaalien lisäksi ajattelussaan anarkismia, Whitman uskoi amerikkalaiseen poliittiseen ja kulttuuriseen projektiin. Emerson tunsii Eurooppaa kirjoista ja matkoiltaan ja Thoreaukin oli lukenut, kreikkalaisiin klassikoihinkin perehtynyt ajattelija. Whitman taas ei aikalaistensa tavasta poiketen käynyt vanhalla mantereella lainkaan: häntä kiinnostivat kotimaan kansanvaltaiset tulevaisuudennäkymät, *Democratic Vistas* (1871). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Whitman ei olisi nähnyt Yhdysvalloissa vikaa orjuuden lakkauttamisen jälkeenkin. Hän oli Emersonin ja Thoreau'n ohella amerikkalaisen kerskakulutuksen varhaisia tunnustajia ja kriitikoita.

Samalla hän on erottamaton osa amerikkalaisuuden myyttiä ja käsitettä. Walt Whitmanin *Song of Myself* viittaa Walt Whitmaniin yhtenä rajuna amerikkalaisena kovanaamana – *Walt Whit-*

man, an American, one of the roughs. Emerson, jonka sanottiin kaikessa universaaliudessaan ”ajattelevan, tuntevan ja puhuvan kuin amerikkalainen” (Royce), kuvaa Whitmania ”amerikkalaiseksi ytimiä myöten”. Thoreaukin, vaikka totesi Whitmanille, että ”minä en paljon Amerikasta perusta”, tarkisti tämän vaikutuksesta elitististä arviotaan ’tavallisista ihmisistä’ ja löysi myönteisen puolen kotimaastaan. Hän luonnehti Whitmania, ”mainiota veikkoa” ja ”suurinta demokraattia”, ilmauksella ”hyvin urhea ja amerikkalainen”.

Kolmikkoo yhdisti syvälinen näkemys ihmisestä luonnon osana, luonnon arvosta ja inhimillisen tajunnan laajentumishaasteesta. Emersonin hahmottama, Thoreau'n konkretisoima ja Whitmanin radikaalisti artikuloima uusi minuuskäsitys teki ehkä ensimmäistä kertaa eurooppalaislähtöiselle kulttuurille mahdolliseksi ymmär-

”kääntymisen” Darwinin kannattajaksi. Evoluutioteorian pätevä soveltaja ja tieteellisen selittämisen kehittäjä. Kannatti nonkognitivismia uskonnon ja arvojen suhteen. Metafysiikkaklubi Peircen, Jamesin, O. W. Holmes nuoremman, John Fiskin ja N. S. J. Greenin kanssa. Viimeisenä elinvuotenaan matematiikan ja fysiikan oppituli Harvardissa. Kolme

keskeistä artikkelia 1870-luvulla: ”Evolution by Natural Selection”, ”The Limits of Natural Selection”, ”Evolution of Self-Consciousness”. Arvosteli saksalaista – Coleridgen amerikkalaisille transsendentalisteille tutuksi tekemää – idealismia yhtä hyvin kuin Lockeaa ja Spenceriäkin. Inspiroi pragmatismia muun muassa katsomalla, että ”ab-

straktien periaatteiden” oikeutus piilee niiden kyvyssä laajentaa tiedon alaa.

tää myös Amerikan alkuperäistä asujaimistoa ja luontoa. Ei niin, etteikö intiaaneihin oltu jo aiemmin haettu inhimillistä suhtautumistapaa tai että heidät nyt yleisesti hyväksyttiin. Mutta Thoreau'n ympäristösemitoittainen pseudoantropologia, jossa korostuivat maaston monipuolinen tuntemus ja nopea, mutta yksityiskohtainen kuvaus sekä tarkoituksenmukaisuuden ja kunnioittavuuden yhdistävä luonnonvarojen käyttö, tavallaan toteutti emersonilais-whitmanilaista modernisaatiokriittistä ajattelun laajentamista ottaen ulkoeurooppalaisilta opikseen. Thoreau oli ikänsä ollut kiinnostunut intiaaneista, kerännyt esineistöä, lukenut ja selviteltyt alkuperäiskansojen asioita. Erämaaretkillään hän tutustui myös penebscot-heimon taitoihin, kieleen, ajatteluun. Teos intiaaneista jäi kuitenkin kesken.

Työ jäi kesken koko kansakunnalta, joka jo otti ensiaskeleitaan yksittäisten luonnonympäristöjen varjelemisessa. Kun Emersonin tuttaviiin kuulunut varhainen ympäristöaktivisti, jyrkkää suojeluajattelua edustanut John Muir 1890 propagoi menestyksellisesti Yosemitein kansallispuiston perustamista (McCormick 1989, 10-7), Wounded Kneessä pantiin toimeen surullisenkuuluisa verilöyly. Yellowstone perustettiin samaan aikaan kuin apachet lahdattiin. ”USA:n kulttuurin skitsofreniaa” ilmentää presidentti Theodore Roosevelt, joka Muirin ystävänä kannatti rajaseututeoriaa sen erämaata arvostavassa muodossa, samalla kun harjoitti laajamittaista, holtitonta urheilumetsästystä. (Bradford 1989.) Yhdysvalloissa on Emersonin, Thoreau'n, Whitmanin, Muirin ja Aldo Leopoldin perintönä ollut voimakasta ekoojattelua ja -toimintaa, jossa on vaikuttanut nykypäivään saakka ihmistai yhteiskuntakeskeisten, luontokeskeisten ja ekologia- tai vuorovaikutuskeskeisten lähestymistapojen ristiveto (Tokar 1988).

Yhdysvaltain 1800-luvun puolivälin kulttuuris-filosofien renessanssi oli samalla ekologis-filosofinen renessanssi. Tämä oli leimaava myös 1900-luvun puolivälin tilannetta. Kuten Emerson, Thoreau ja Whitman, myös sellaiset hahmot kuin Kerouac, Ginsberg ja Snyder asettivat osittain itämaisestä perinteestä ammentaen kriittisesti ja rakentavasti kyseenalaisiksi läntisen ahdasmielisyyden, surkastuneen eurooppalaispohjaisen ajattelun ja sen teknologista voimaa ja kaupallista läpätunkevuutta painottavat amerikkalaiset muunnelmat. Samalla he tekivät mahdolliseksi periaatteessa kelle hyvänsä amerikkalaiselle ymmärtää paremmin taastaansa, ympäristöään, vielä keskuudessaan olevia alkuperäiskansoja ja itseään.

Emerson ja Whitman suosivat amerikanismissaan ajatusta Yhdysvalloista ”kaikkien maailman sorrettujen turvapaikkana” ja ”yhtäläisenä tilaisuutena kaikille taustasta riippumatta”. 1830-luvulta lähtien maassa vaikutti ”nativismi”, jonka juonteita on yhä nähtävissä. Syn-

sofisen aikakauslehden, *The Journal of Speculative Philosophy* (1867). Julkaisi siinä nuoren John Deweyn uran ensimmäisen artikkelin, ”The Metaphysical Assumptions of Materialism” (1882), ja kannusti tätä filosofin uralle. Hoiti sittemmin liittovaltion korkeimman opetusviranomaisen virkaa. Kuvattu ”amerikkalaisen idealistisen liikkeen pää-

W[illiam]. T[orrey]. Harris (1835-1909)

Connecticutilainen opettaja. Muutti St. Louisiin, jossa vaikutti paikallisen filosofiyhdistyksen johdossa. Tunsii concordilaisista Alcottin ja Emersonin. Perusti ensimmäisen filo-

sofisen aikakauslehden, *The Journal of Speculative Philosophy* (1867). Julkaisi siinä nuoren John Deweyn uran ensimmäisen artikkelin, ”The Metaphysical Assumptions of Materialism” (1882), ja kannusti tätä filosofin uralle. Hoiti sittemmin liittovaltion korkeimman opetusviranomaisen virkaa. Kuvattu ”amerikkalaisen idealistisen liikkeen pää-

typeräisillä amerikkalaisilla tämä hajanainen ryhmä ei tarkoittanut intiaaneja. Siirtokunnissa tai lyhyen itsenäisyyden aikana USA:ssa syntyneet pyrkivät suojaamaan omia etujaan Euroopasta tulevalta siirtotyöväestöltä. Nativistit lietoivat ennakkoluuloa, mutta on arvioitu, että amerikkalaiset ottivat siirtolaiset enimmäkseen hyvin vastaan. Työläisjohtaja R.D. Owen sanoikin lopulta, että demokratiaa epäilevänä hankkeena nativismi on ”epäamerikkalaista” toimintaa. (Ks. Curti 1943/1964, 308-9.) Kun tätä *un-American* -termin käyttöä vertaa 1950-luvulla yleistyneeseen, äärikonservatiivisen oikeiston kampanjaan ’epäamerikkalaisia aineksia’ vastaan, tavoittaa jotakin amerikkalaisuuden ongelmallisuudesta.

SIEVISTELYÄ JA MIEHISTELYÄ

David E. Shin teos *Facing Facts* painottaa sekin 1800-luvun puolivälin ja lopun tärkeyttä. Evoluutioteorian ensivaikutukset, filosofis-kirjallinen kiista idealistien ja realistien välillä liittyvät ”tosiasioita ahmivan suurkaupunkijournalismin” nousuun. Todellisuutta jäljentävästä representaatiosta tuli kuvallisen viestinnän paisuessa normi, samalla kun ”faktahurmos” valtasi alaa. Shi liittyy ”realistisen tietoisuuden” kehkeytymisen tapaan, jolla ”amerikkalaista makua vaaliva lempeä eliitti” sai vastaansa ”kapinallisen kielen”. Sentimentaalisuus, romanttisuus, keinotekoisuus, yläluokkaisuus, tekopyhyys ja usein näitä luonnehtivaksi ymmärretty naiseus joutuivat tulilinjalle. Shi toteaa, kuinka Whitman, jolle runon malliksi kävi sanomalehtijuttu, pilkkasi kulttuurieliitin ”hienostuneisuutta, jalostuneisuutta, eleganssia, nättiyttä, korrektiutta”. Realistisen romaanin kärkinimi Theodore Dreiser taas hyökkäsi suoraan niin naisia kuin naismaista ”tee ja paahtoleipä -väkeä” vastaan. (Shi 1995, erit. 6-10.)

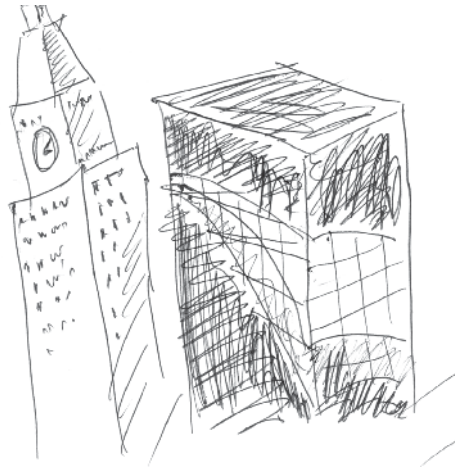
Shin hahmotuksen taustalla piilee Santayanan (1911, 180-8) puheenvuoro amerikkalaisen kulttuurin ydinpiirteistä nimeltä *genteel*. Hankala sana lähtee etymologisesti ”inhimillisestä” ja lähenee ranskalaisen käytön kautta ”kilttiä” ja ”hellämielistä”. Tämän päivän näkökulmasta vanhahtavan, monesti ironiseen käyttöön otetun englantinkielisen sanan alatyyliset käännökset ”hienoperseinen” tai ”munaton” ovat kuitenkin tarkemmat, sillä Santayananakin antaa ymmärtää, että *gentleman* ei ole mies ollenkaan. Hän esittää, että ”amerikkalainen Tahto” ilmenee pilvenpiirtäjäarkkitehtuurissa, kun taas ”amerikkalainen Järki” asuttaa ”koloniaalista kotikartanoa”. Edellinen on ”miehen piiri”, jälkimmäinen naisen, ensin mainittu ”ag-

gressiivinen”, toinen ”hempeä”. Santayana pyrkii osoittamaan, kuinka läpitunkeva feminiininen, *ladylike* ajattelun perinne maassa on. Whitman on tässä asetelmassa mies, joka jättää ”naismaisen tradition kokonaan taakseen”. Toinen on William James, jolla on omat heikkoutensa, mutta josta myös ”normaali, käytännöllinen, maskuliininen amerikkalainen [...] löytää ystävän”.

Asia on huomattavasti hankalampi kuin miksi Santayana sen kuvailee. Emersonia aikalaiset saattoivat mainita ”ainoaksi tunnetmakseen *mieheksi*”. Hänen taas kerrotaan ihailleen Thoreaua aikaansaapaa ja yksivakaata miehekkyyttä. Thoreau puolestaan oli ensin kavahtanut Whitmanin päällekkäyvä ruumiillista ja ilmeisestä herrasmieheydestä huolimatta rahanomaista seksuaalisuutta. Whitman vuorostaan arvosti Emersonin ja Thoreaua omavaraisena lujutusta, tinkimätöntä ja tarvittaessa kumouksellista vasta-ajattelua. (Vrt. Harding 1962/1982, 372-6; Kaplan 1986, 220-2; Richardson 1986, 347-9.)

USA:n seksuaalisääntely alkoi virallisesti 1873 ’epäsiiveillisyyttä varjelevilla naisilla oli huomattava valta amerikkalaisessa hengenelämässä jo kauan ennen Tipper Goren 1980-luvulla aloittamaa pop-musiikin puhdistusta.

Vaikka Santayana jättää huomiotta concordilaisten vastarinnan suhteessa muuhun Uuteen Englantiin, eikä aprikoi whitmanilaisuuden homoeroottista potentiaa, hänen sanansa eivät osu aivan harhaan. Emersonin, Thoreaua ja Whitmanin ’mieheyden’ kolmikantakannattelu sikseen, säädyllisyyttä varjelevilla naisilla oli huomattava valta amerikkalaisessa hengenelämässä jo kauan ennen Tipper Goren 1980-luvulla aloittamaa pop-musiikin puhdistusta. USA:n seksuaalisääntely alkoi virallisesti 1873 ’epäsiiveillisyyttä varjelevilla naisilla oli huomattava valta amerikkalaisessa hengenelämässä jo kauan ennen Tipper Goren 1980-luvulla aloittamaa pop-musiikin puhdistusta. USA:n seksuaalisääntely alkoi virallisesti 1873 ’epäsiiveillisyyttä varjelevilla naisilla oli huomattava valta amerikkalaisessa hengenelämässä jo kauan ennen Tipper Goren 1980-luvulla aloittamaa pop-musiikin puhdistusta.

hahmoksi”. Positivismin kriitikko, joka esitteli Hegelin ajatuksia amerikkalaisyleisölle. Kehitteli ”kosmisen itse-toimeliaisuuden” ajatusta.

Mary Whiton Calkins (1863-1938)

Syntyi Hartfordissa, Connecticutissa. Opiskeli Smith Collegessa, Harvardissa ja Berliinissä. Opetti Wellesley

Collegessa kreikkaa ja psykologiaa sekä toimi filosofian ja psykologian professorina 1897-1929. Amerikan filosofisen yhdistyksen puheenjohtaja 1905. Mainittu ”ensimmäiseksi naiseksi, joka nousi näkyvään asemaan filosofiassa”. Tutki Berkeleyyn, Humen ja Hegelin filosofiaa. Roycen oppilas ja personalistisen kannan kehittäjä. Artikkeleita mm. *Mind* ja *Philo-*

sophical Review -lehdissä. Kirjoja: *Sharing the Profits* (1885), *The Persistent Problems of Philosophy. An Introduction to Metaphysical Thought* (1907) ja *The Good Man and the Good* (1916). Toimitti myös laitoksen Hobbesin tekstejä.

Vaikka Emerson edisti naisten asemaa tai vaikka Thoreau kaihtoi seksuaalista tematiikkaa, molempien kielenkäyttö on parhaiden eurooppalaisen filosofian perinteiden mukaisesti hyvinkin sukupuolista ja monin osin sovinistista. Paradoksaalisesti miestuntoa ja -kuntoa eniten ylistäneen Whitmanin kieli on seksuaali- ja *gender*-ulottuvuutensakin osalta jopa selvästi demokraattisempaa kuin hänen aikalaisiensa, joskin samalla problemaattisempaa.

PRAGMATISTIT EDELTAJISTÄÄN

West tähdentää, kuinka sekä Peirce että James olivat valmiit tunnustamaan velkansa Emersonille. Tämän ”pitkä varjo amerikkalaisen pragmatismien yllä on usein sivuutettu ja harvoin tutkittu”. Silti ”amerikkalaisen pragmatismien voi nähdä lajitelmana luovia tulkintoja emersonilaisista vallan, provokaation ja persoonan käsitteistä akateemisen kulttuurin, kapitalistisen teollistumisen ja kansallisen lujittumisen asiayhteyksissä”. (West 1989, 9 & 42-3.) Dewey taas esimerkiksi lainaa kasvatusteoriassaan Emersonin ajatusta lasten arvostamisesta todeten, ettei ”kypsytymättömyyden kunnioittamisen todellista periaatetta voi tämän paremmin muotoilla” (Dewey 1916/1944, 52).

Peircen suhtautuminen näyttää olleen kahtalaisempaa laatua. Emersonin esittämää sfinksin paradoksia hän luonnehtii ”sangen epäonnistuneeksi” kuvaukseksi tietoisuuden ongelmasta, mutta lainaa sitä toisaalla hyväksyvämmän esimerkkinä siitä, kuinka ”ihmisten tietoisesti ihailemat ajattelun menetelmät ovat erilaisia, ja monesti eräissä suhteissa kehnompia, kuin ne, joita he tosiasiaassa käyttävät” (ks. Peirce 1907/1931, 153-4 & Peirce 1892a/1933, 251-2). Tekstissään ”The Law of Mind” Peirce tekee tilejään selväksi:

Voinkin mainita niitä varten, joita kiinnostaa henkisten elämäkertojen tutkimus, että minä synnyin ja kasvoin Concordin liepeillä – tarkoitan Cambridgeä – siihen aikaan, kun Emerson ja Hedge ystävineen levittivät ajatuksia, joita olivat saaneet Schellingiltä, Schelling Plotinokselta, Böhmeltä tai luoja ties keiltä mielensä idän hirviömäisellä mystiikalla pilanneilta. Cambridge’n ilmapiiri kuitenkin suojasi minua concordilaiselta transsendentalismilta; enkä luule saaneeni tartuntaa tuosta viruksesta. Yhtä kaikki on todennäköistä, että jokin kultivoitu bassilli, jokin tuon sairauden hyvänlaatuisista muodoista tuli istutetuksi sieluuni tietämättämani, ja että nyt pitkän itämisaian jälkeen, se on tulossa pintaan matemaattisten käsitysten ja fysikaalisen tutkimuskoulutuksen muokkaamana. (Peirce 1892b/1935, 86-7.)

Henry James vanhempi kuului Emersonin ystäviin ja harvasti itsekkin etevästi uskonnonfilosofiaa (ks. Warren 1956). Emerson, Thoreau ja Peirce lausuvat hänestä kiittäviä ja arvostavia sanoja. Emersonilaisen amerikanismin vastaisesti James halusi kuitenkin kasvattaa poikansa kiinni eurooppalaiseen perinteeseen. Kun hän samalla vaali kasvatuksessaan miehekkyuden hyvettä, saattaisi sanoa, että Jamesin perheessä yläluokkaisen, ylisivistyneen kulttuurisuuden paineet kertautuivat. Henry

James nuorempaa ajan realistit mielellään satirisoivat englantilaisista tavoista ja snobista olemuksesta. Sanotaan myös, että hän kaipasi USA:ssa asuessaan Eurooppaan ja ikävöi Eurooppaan asetuttuaan aina takaisin kotimaahansa. Joka tapauksessa tämä eurooppalaista kirjallista perinnettä ainakin eurooppalaisille ymmärrettävimmän kehittänyt amerikkalainen ylisti Whitmania suurimpana amerikkalaisena kirjoittajana.

William James puolestaan käytti seuramiehen taitojaan ja käytännöllisyyttään jo ennalta torjumaan epäilykset terättömästä estetismistä tai tehottomasta spirituaalismista. Hän kuvasi itseään ”Kalliovuorenkovaksi” (*Rocky Mountain rough*). Jamesin suhde Emersonin, Thoreau’n ja Whitmanin hahmoihin on tärkeä pragmatistisen käänteeseen kannalta. Sopii korostaa, että James ei ollut kiinnostunut näistä edeltäjistään yksinomaan kirjallisten tai uskonnollisten kysymysten takia. Yhtäältä hänen kiinnostuksensa oli laajempaa kulttuurista ja yhteiskunnallista laatua, kuten vaikkapa orjuuskysymys todistaa (vrt. James 1897, 66-7). Toisaalta se oli myös suppeammin filosofista: James esimerkiksi viittaa Emersonin huomioihin ”yleistämistä” tehdessään selkoa käsitteitten roolista toiminnassa yleensä ja tiedonhankinnassa erityisesti (ks. James 1911, 35).

JAMES EMERSONIN, THOREAUN JA WHITMANIN PERILLISENÄ

Useimmin James tunnustaa velkaansa juuri Emersonille. Muistokirjoituksessaan ”Emerson” (1905) hän kuvailee concordilaista ”näkiäksi & sanojaksi”, joka ”kävi metafyyksikosta” ja oli kaikin puolin kunnioitusta herättävä ja rakastettava ihminen. James väittää, ettei Emerson sopinut ”karumpaan elämään” tai ”kädentöihin”, ei pärjännyt eläinten kanssa ja oli sielultaan enemmänkin ”tarkkailija” kuin ”tekijä”. Hänen ”konkreettisia havaintojaan” James yhtä kaikki luonnehtii ”lahjomattomiksi”. (James 1905/1988, 315-9.)

Jamesin muistiinpanoissa Emerson ja Thoreau yhdistetään Tolstoiin, Whitman vedanta-kirjallisuuteen ja Plotinokseen. Naturalistis-uskonnolliset yhdistelmät pitivät kolmikön sisäisesti tiiviinä ja läheisenä esimerkiksi Edward Carpenterin ja Richard Jefferiesin ajattelulle. James näki Emersonin, Thoreau’n ja Whitmanin radikaaleiksi, enemmän tai vähemmän äärimmäisten positioiden omaksujiksi. Tässä suhteessa voi ajatella, että heidän roolinsa muistutti Chauncey Wrightin (ainakin pinnalta katsoen) vastakkaisesta suunnasta muodostamaa haastetta.

Emersonin ajattelusta James totesi varhaisessa artikkelissaan ”The Sentiment of Rationality” (1880) että, se ”manaa pois kaiken skeptisyyden omia luonnollisia kykyjä kohtaan”. Hän tiivistä emersonilaisuuden: ”kaikki mikä ikinä oli tai on tuleva, on tässä yhdessä sisäänsä sulkevasa nyt-hetkessä; [...] ihmisen täytyy vain totella itseään”. James liitti myös ”vanhan rakkaan Walt Whitmanimme [...] optimismien oppikirjoineen” Rousseauista muistuttavaan, mutta Leopardista ja Thomsonista erkanevaan ajatteluun, jota ”silkkä elämänilon valtaisuus” hallitsee. (James 1897/1979, 74 & 35.) Whitmania hän nimitti myös ”meidän luonnonontologiseksi runoilijaksemme” (James 1978, 62).

Kirjassaan *The Varieties of Religious Experience* (1902) James lainaa hyväksyvästi Thoreau’n *Waldenia* ja käyttää paljon tilaa emersonilaisen optimismien ja ”tervehenkisyyden uskonnon” selvittämiseen. Whitmanissa hän näkee ainutlaatuaista ”kyvyttömyyttä tuntea paha” sekä ”laajenevaa laatua olevien” tuntemusten kohoamista ”intohi-

moisen ja mystisen” panteismin tasolle. James kieltää pakanuuden ihannoinnin ja puhuu ”vaistonvaraisten reaktioiden integriteetin” huomioinnista. Mutta samassa hän naljailee Whitmanin ”vuodatuksille”: ”optimismi on turhan tahtoperäistä”, ”ilosanoma likimain diivailua”. (James 1902, 222, 35-6, 74-8, 337.)

Samankaltaista suhtautumista heijastelee muistiinpano, jossa James ensin ivailee rationalistien ”vähäverisyttä”, mutta sanoo sitten, että Whitmaninkin esittämää maailman ”suuruuden” tai elämän ”täyteyden” vaatimusta sietää arvostella (James 1906/1988, 225). James viittaa Santayanan ”tyyten oikeutettuihin” epäilyksiin, mutta hänen asenteensa muistuttaa myös Roycesta. Teoksessaan *The Philosophy of Loyalty* tämä vertaa Whitmania Ibseniin ja Nietzscheen: kaikki kolme ”glorifioivat henkilökohtaisen aloitteellisuuden”. Royce tunnustaa, ”että nämä miehet liikuttavat minua tuokion verran, mutta ajanoloon alan kuunnella heitä kärsimättömänä [...] Olkaa toki omalakisia. Sen kuin vain olette yksilöllisiä. Mutta taitvaan nimessä, ryhtykää toimeen.” (Royce 1908, 893.)

Jamesin puheeseen psykologeille (James 1899/1983, 139-41) sisältyy silti toinenkin arvio. Hän mainitsee Emersonin ajatuksen, että ”syvät” hetket, kuten intohimoisen rakkauden kiihkossa, ovat tärkeitä, koska ne tuottavat ”korkeamman näyn jostakin sisäisestä merkityksellisyydestä” ja aiheuttavat koko ihmistä ”ravistelevan” ”räjähdysten” (vrt. James 1890/1983, 935). James siirtyy

Whitmaniin, jota ”monet meistä” pitävät ”nykyajan profeettana”: ”Hän murskaa tavalliset inhimilliset jaotellut, hajauttaa kaikki sovinnaisuudet ja rakastaa ja juhlistaa tuskin mitään ihmisen ominaisuutta paitsi niitä alkeispiirteitä, jotka kaikki ihmislajin jäsenet jakavat.” James jatkaa jälleen ilkeästi, että Whitmanin ”säkeet ovat pelkkiä ejakulaatioita – enimmäkseen subjektittomia ja verbittömiä huutosanojen sarjoja valtavissa mittasuhteissa”. Mutta sitten hän lainaa ”jumalaisen kauniiksi” luonnehtimaansa runoelmaa *Crossing Brooklyn Ferry*. James korostaa, kuinka Whitmanin joutilaisuuteen, joutuisuuteen ja jokapäiväisyyteen syventyvä ote tavoittaa hetkessä piilevän olennaisen merkityksen, toistuvan rakenteen, arjen keskeisyyden ja syvyyden. ”Sisäisen ilon” täyttämä runo sisältää Jamesin mukaan ”enemmän totuutta” kuin yritykset arvostella sen tyhjäänpäiväisyyttä. ”Tyytyväisellä tarkkaamisellaan” Whitman tekee näkyväksi ”maailman läsnäolon spektaakkelin” ja oman ”tajunsa sen tavoittamattomasta merkityksestä ja tärkeydestä”:

Kun tavallinen brooklynilainen tai newyorkilainen, joka elää yllensä elämäänsä henkilökohtaisten asiointensa väsyttämänä ja huolestuttamana, nousee lautaan tai kävelee pitkin Broadwayta, hänen mielikuvituksensa ei Whitmanin tapaan etsiydy auringonlaskun väreihin, eikä hän ollenkaan sisäkohtaisesti tajua sitä kiistämätöntä tosiasiaa, että tämä maailma ei missään eikä milloinkaan sisällä enempää olennaista jumaluutta tai ikuista merkitystä kuin mikä juuri nyt kehollistuu noissa näkökentissä, joita hänen katseensa niin piittaamattomasti pyyhkii.

Intellektuellin vastuusta James taas näyttää ajatelleen vahvasti Thoreau'n hengessä. Puhuessaan vuosisadan alussa vastavalmistuneille harvardilaisille James (1988, 106) tuomitsi maallisen menestyksen asiamiehet ja linjasi älyköille oikeaa tietä ohi niin ”vulgäärin lauman” kuin ”dollarikultinkin”. Cohenin mainitsema ”eurooppalainen” väärinymmärrys amerikkalaisesta yritteliäisyydestä ulotti tämän valossa otteensa myös filosofeista ”amerikkalaisimpaan”:

Jos kysyy minulta, mihin suuntaan minusta näyttäisi olevan syytä määrätietoisesti ohjata tämän päivän korkeasti koulutettuja totuuden ja oikeuden ikivetävällä voimalla, sanoisin varmaankin, että kohti syvempiä realiteetteja ja pois päin shown ja teennäisyyksien ohimenevistä epätodellisista arvoista, ja että osittain tämä merkitsee selän kääntämistä eräille menestyksen ihanteille, jotka näyttävät vallitsevan ympäröivässä maailmassa lähestulkoon kiistattomasti. Ihmiset eivät tajuakaan, kuinka heidän palvomansa epäjumalat ovat lauman epäjumalia, matkinnan idoleita, ylläkkeestä omaksuttuja ja häpeästä seurattuja, kukaan kun ei tahdo jäädä eristyksiin. Amerikan kansan pääepäjumala on nykyään se, mitä ”suureksi sukseksi” sanotaan. Ollakseen suurta, menestymisen täytyy olla välitöntä ja räikeää; ja kun kerran menestyksen välitön koetinkivi on aina markkina-arvo, on käynyt niin, että ainoaan kansalliseen makuumme kyllin kookkaaseen sukseeseen voi yltää vain hankkimalla omaisuuden. Ainahan voimme käyttää omaisuutta toisten ihanteiden tavoittelemiseen, jahka sen olemme saavuttaneet, mutta ensin on ”homma hoidettava” [”get there”]. Ellämme jaa tällaista kunnianhimoa, emme ole vielä halveksivalla katukielellä sanottuna ”sisällä kuvioissa” [”in it”]. Olemme ”pudonneet kyydistä” [”back-numbers”]. Useimmat meistä tottelevat sokeasti tähän suuntaan vastustamatta hyökyvää aaltoa. Meidän kuuluu muka hävetä hengen heikkouttamme, jos heti kättelyssä tyydymme osaamme taloudellisina epäonnistujina. Niinpä kasaamme taakan taloista, tavaroista, palvelijoista, huonekaluista, rikkamasta, vastuista, vain siksi, että saisimme itsestämme toisten kaltaisia, korrekteja heidän silmissään. Meistä tulee ilkeitä, epärehellisiä, julmia, kaikkea, mitä markkinasota vaatii, ja me kuolemme rikkinäisinä ja täyteen tupattuina ja kyllästyneinä tietämättä, miksi meidät ollenkaan luotiin [...]

[...] Luemme kyllä Emersonia, luemme Ruskinia, Carpenteria ja Tolstaitakin luemme, mutta nämä ovat kaukaisia kirjallisia epätodellisuuksia. Jopa tämän päivän uskonnot ovat täynnä tätä eriskummallista menestyksenpalvontaa. [...] Niiden julkaisuissa [...] mainitaan menestys liike-elämässä joka sivulla yhtenä hengellisen elpymisen kypsistä hedelmistä.

[...] intellektuellien veljeskunnan on vastustettava tätä hullutusta. Ihmiset ovat olleet onnellisia toisina aikoina, ja ovat paraikaa toisissa paikoissa, ilman tätä rikastumisen ”suurta sukseeta”. He tavoittavat onnensa kotoisissa oloissaan. Älymystön täytyy puolustaa pienempien maallisten onnistumisten tai epäonnistumisten arvokkuutta. Myöhemmät sukupolvet tunnistavat viisauden ja historia on sen oikeuttava, kunhan nykyinen aineellisesta kasvusta sinnyt menestysmuoti ensin haaskaa elinvoimansa.

”Faktanpalvonta”, kommersialismiin ja industrialismiin nivoutuneet, nopeasti vaikutustaan kasvattaneet tiedon- tuottamisen ja -välityksen instituutiot sekä niiden kohtaama arvostelu, kuin myös kulttuurikritiikissä lisääntynyt lattean tapakasvatuksen pilkka ja yritykset pitää huolta korkeasta sivistyksestä populaarimpaa viestintää vastaan, kuuluvat amerikkalaisen filosofian taustaan. Osin Jamesin ja Cohenin kritiikkien hengessä West suomii Yhdysvaltoja, mutta pilkkaa lopulta eniten sen ”miespuolisten WASP:ien [*white Anglo-Saxon Protestant*] eliittikulttuuria” siitä, kuinka se kumartaa yhä Euroopalle ja pyllistää ”amerikkalaisen vasemmiston” omille ”post-moderneille” hankkeille. West selittää, kuinka kansallisen itsetajun rakentaminen kuuluu erottamattomasti filosofiaan, joka mieli tehdä oikeutta ajattelua kannatteleville käytännöille, oman ympäristön tapahtumille, ilmiöille, ihmisille:

Tämän kirjan perustava väite on, että tieto-oppi- keskeisen filosofian väistyminen – Emersonista Rortyyn – johtaa käsittämään filosofian kulttuuri- kritiikin muotona, jossa intellektuellit esittävät näkemyksensä Amerikan merkityksestä vastauksenaan tiettyihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kriiseihin. Tässä mielessä amerikkalainen pragmatismi ei ole niinkään filosofinen traditio, jossa tarjotaan ratkaisuja perinnäisiin ongelmiin Platonin avamassa filosofisen keskustelun maailmassa, vaan paremminkin jatkuva kulttuurista kommentaaria tai sarja tulkintoja, jotka tietyllä historiallisella hetkellä yrittävät selittää Amerikan sille itselleen. (West 1989, 4-5 & 238-9)

KIRJALLISUUS

- Boas, George 1957, *Dominant Themes of Modern Philosophy. A History*. The Roland Press, New York.
- Boorstin, Daniel J. 1958, *The Americans. The Colonial Experience*. Cardinal, London 1988.
- Bradford, George 1989, ”Return of the Son of Deep Ecology: The Ethics of Permanent Crisis and the Permanent Crisis in Ethics”, *The Fifth Estate*, Vol. 24, No. 1, 5-32.
- Brown Tindall, George 1984, *America. A Narrative History*. 2nd ed. Norton, New York 1988.
- The Cambridge Companion to Henry David Thoreau*, ed. Joel Myerson. Cambridge University Press, Cambridge & New York 1995.
- The Cambridge Companion to Walt Whitman*, ed. Ezra Greenspan. Cambridge University Press, Cambridge & New York 1995.
- Corrington, Robert S. 1987, *The Community of Interpreters. On the Hermeneutics of Nature and the Bible in the American Philosophical Tradition*. Mercer University Press, Macon.
- Curti, Merle 1943, *The Growth of American Thought*. 3rd ed. Harper & Row, New York 1964.
- Delattre, Roland A. 1977, ”Beauty and Politics. A Problematic Legacy of Jonathan Edwards”. Teoksessa *American Philosophy from Edwards to Quine*, eds. Robert W. Shahan & Kenneth R. Merrill. University of Oklahoma Press, Norman, 20-48.
- Dewey, John 1916, *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. The Free Press / Collier-MacMillan, New York / London 1944.
- 1929, *Characters and Events. Popular Essays in Social and Political Philosophy*, ed. Joseph Ratner. Allen & Unwin, London.
- Flower, Elizabeth & Murray G. Murphy 1977, *A History of Philosophy in America*. Vol. II. Capricorn / Putnam, New York.
- Harding, Walter 1962/1982, *The Days of Henry David Thoreau. A Biography*. Princeton University Press, Princeton 1992.
- Helm, Bertrand P. 1985, *Time and Reality in American Philosophy*. The University of Massachusetts Press, Amherst.
- Holmes, Robert L. 1980, ”Royce, Pragmatism, and the Egocentric Predicament”. Teoksessa *Two Centuries of Philosophy in America*, ed. P. Caws. Blackwell, London, 113-9.
- James, William 1890, *Principles of Psychology*, Works.
- 1897, *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy*, Works.

- 1899, *Talks to Teachers of Psychology and to Students on Some of Life's Ideas*, Works.
- 1902, *The Varieties of Religious Experience*, Works.
- 1908, *A Pluralistic Universe*, Works.
- 1911, *Some Problems of Philosophy*, Works.
- 1978, *Essays in Philosophy*, Works.
- 1988, *Manuscript Essays and Notes*, Works.
- The Works of William James*, ed. F. H. Burkhardt. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Kaplan, Justin 1986, *Walt Whitman. A Life*. Simon & Schuster, New York.
- Kuklick, Bruce 1977, *The Rise of American Philosophy. Cambridge, Massachusetts 1860-1930*. 2nd pr. Yale University Press, New Haven 1979.
- Kurtz, Paul 1966a, *American Philosophy in the Twentieth Century. A Sourcebook. From Pragmatism to Philosophical Analysis*. 4th pr. MacMillan, New York 1968.
- MacCormick, John 1989, *Reclaiming Paradise. The Global Environmental Movement*. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis 1991.
- McDermott, John J. 1980, ”Philosophical Prospects for a New World”. Teoksessa *Two Centuries of Philosophy in America*, ed. Peter Caws. Blackwell, Guildford, London, Oxford & Worcester, 240-9.
- Mardersteig, Jens-Peter 1988, ”Streiflicht auf die Vorgeschichte des italienischen Pragmatismus”. Teoksessa *Gedankenzeichen. Festschrift für Klaus Oehler zum 60. Geburtstag*, Hg. Regina Claussen & Roland Daube-Schackat. Stauffenburg, Tübingen, 329-38.
- Mosier, Richard D. 1952, *The American Temper. Patterns of Our Intellectual Heritage*. University of California Press, Berkeley.
- Niiniluoto, Ilkka 1986, ”Pragmatismi”. Teoksessa *Vuosisatamme filosofia*, toim. Ilkka Niiniluoto & Esa Saarinen. 3. p. WSOY, Helsinki 1989, 40-73.
- Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers*, eds. Charles Hartshorne & Paul Weiss. Harvard University Press 1931-5 [1892a ”The Critic of Arguments” (vol III); 1892b ”The Law of Mind” (vol. VI); 1907 ”Phaneroscopy” (vol. I).]
- Richardson, Robert D. 1986, *Henry Thoreau. A Life of the Mind*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London
- 1995, *Emerson. The Mind on Fire*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London.
- Rose, Anne C. 1991, *Voices of the Marketplace. American Thought and Culture, 1830-1860*. Twayne, New York.
- Royce, Josiah 1888, *The Philosophy of Loyalty*. Teoksessa *The Basic Writings of Josiah Royce*, Vol. 2, ed. J. J. McDermott. The University of Chicago Press, Chicago & London 1969.
- Rubin, Gayle S. 1993, ”Thinking Sex. Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality”. Teoksessa *American Feminist Thought at Century's End. A Reader*. Blackwell, London, 3-64.
- Salomaa, J. E. 1937, *Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen historia*. Gummerus, Jyväskylä.
- Santayana, George 1911, ”The Genteel Tradition in American Philosophy”. Teoksessa *The Development of American Philosophy. A Book of Readings*, eds. Walter G. Muelder & Laurence Sears. Houghton Mifflin, Boston, New York, Chicago, Dallas, Atlanta & San Francisco 1940.
- Schiller, F. C. S. 1907, *Studies in Humanism*. Macmillan, London.
- Schneider, Herbert W. 1946, *A History of American Philosophy*. 3rd pr. Columbia University Press, New York 1947.
- Shi, David E. 1995, *Facing Facts. Realism in American Thought and Culture, 1850-1920*. Oxford University Press, New York & Oxford.
- Tokar, Brian 1988, ”Social Ecology, Deep Ecology and the Future of Green Political Thought”, *The Ecologist*, Vo. 18, Nos. 4/5, 132-41.
- Warren, Austin 1956, *New England Saints*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- West, Cornell 1989, *The American Evasion of Philosophy. A Genealogy of Pragmatism*. The University of Wisconsin Press, Madison.